

ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกลองบานอ กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากออำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส

A STUDY OF LOCAL WISDOM, THE MAKING OF “BANOR DRUM” A CASE STUDY OF BAN SI DAE COMMUNITY, MOO. 4, SAKOR SUB-DISTRICT, SU NGOPADI DISTRICT, NARATHIWAT PROVINCE

มัสวานี มะยาลี
เชมณันท์ อินทสุวรรณ
อรรครา ธรรมมาธิกุล
เชษฐา มุหะหมัด
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ สมาชิกกลุ่มกลองบานอชุมชนบ้านสือแด จำนวน 18 คน ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ทำกลองบานอ จำนวน 6 คน 2) กลุ่มสมาชิกกลุ่มตีกลองบานอ จำนวน 11 คน และ 3) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผลการวิจัย พบว่า ประวัติความเป็นมาของกลองบานอได้รับการพัฒนามาจากกลองเดาะตุ้ ประเทศมาเลเซีย โดยมีการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อประกอบการแสดงในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานมงคล พิธีเปิดต่าง ๆ และนิยมใช้ตีแข่งขันในหมู่ชาวไทยมุสลิมของจังหวัดชายแดนภาคใต้กลองบานอมีลักษณะคล้ายกลองรำมะนา แต่ส่วนที่เป็นลำตัวมีขนาดยาวและเรียวไปทางด้านหลังมากกว่ากลองรำมะนา ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกลองบานอมีดังนี้ 1) ตากหนังควาย 2) ริดหวาย 3) เตรียมไม้ 4) ชึงหนังควาย และ 5) ตกแต่งลวดลาย จะนิยมวาดลวดลายโดยการวาดดอกต้นข้าวที่เป็นเอกลักษณ์ของกลองบานอและเกิดแรงบันดาลใจจากกลองบานอขนาดใหญ่จึงเกิดความคิดค้นการทำกลองบานอขนาดจิ๋วเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่ผู้ที่สนใจ

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, กลองบานอ, บ้านสือแด

Abstract

The objectives of this research article were 1) to study the history of the “Banor Drum” A Case Study of Ban Si Dae Community, Moo. 4, Sakor Sub-District, Su Ngopadi District, Narathiwat Province. 2) to Study Local Wisdom “Banor Drum” A Case Study of Ban Si Dae Community, Moo. 4, Sakor Sub-District, Su Ngopadi District, Narathiwat Province It Is A Qualitative Research Study. The Study Was Conducted in Ban Si Dae Community, Moo. 4, Sakor Sub-District, Su Ngopadi District, Narathiwat Province. The Key Informant were 18 members of Ban Su Dae community drum group, namely: 1) A group of 6 Banor drum makers 2) A group of 11 Banaw drummers and 3) 1 community leader Select a specific group of key contributors (Purposive Selection) by using the In-depth Interview The results of the research revealed that the history of the Banor drum was developed from the Du Du drum. Malaysia It has been used for performance in various ceremonies such as auspicious events, opening ceremonies, and popularly used to beat the competition among Thai Muslims in the southern border provinces. But the body part is long and tapering to the back than the tambourine drum. As for the local wisdom of making Banor Drum, they are as follows: 1) drying buffalo skins, 2) reed rattan, 3) preparing wood, 4) stretching buffalo skins, and 5) decorating patterns. They tend to draw patterns by drawing rice plants that are unique to the Banor Drum. And was inspired by the sizeable Banor Drum, therefore, came up with the invention of making miniature Banor Drum sell as souvenirs to those interested.

Keywords: Local Wisdom, Banor Drum, Ban Si Dae Community

บทนำ

กลองบานอ ได้รับความนิยมมากในพื้นที่บริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติงานทางวัฒนธรรมแบบครบวงจร คือ เริ่มตั้งแต่การศึกษาค้นคว้าประยุกต์พัฒนาและสืบทอด แม้กระทั่งสามารถเป็นปัจจัยในการพัฒนาการท่องเที่ยว และพัฒนาด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้ที่สำคัญก็คือกลองบานอ เป็นสื่อให้เห็นว่าในโลกของคนตรีนั่น สามารถผสมผสานกันได้ทั้งในเรื่องของเครื่องดนตรี ทำนอง บทเพลง และการร่ายรำ ซึ่งเป็นตัวอย่างของความกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่สนิทและแนบเนียนเป็นอย่างยิ่งจนถึงปัจจุบัน กลองบานอ เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่นิยมกันมากในแถบอำเภอสุไหงโกลลก อำเภอแว้ง และอำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส กลองบานอเป็นกลองขนาดใหญ่ที่พัฒนามาจากกลองเคาะตุ้ ซึ่งเป็นของ

ชาวนครเมกาในสมัยโบราณ “กลองบานอ” เป็นคำที่มาจากภาษามาลายูคือ “รือบานอ” ได้รับอิทธิพลมาจากรัฐกลันตันที่มีการทำกลองบานอขึ้น เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการส่งสัญญาณเพื่อบินหายหรือมาพบกันที่หนึ่งใดและปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนเล่นเป็นรูปแบบและมีการใช้ในการละเล่นประชันเสียงเพื่อการแข่งขันกันอย่างต่อเนื่อง (ซูริยะ เจ๊ะฮา, 2561)

อย่างไรก็ตามปัจจุบันกลองบานอยังคงเหลืออยู่ที่อำเภอสุไหงปาดีจังหวัดนราธิวาสเพียงแห่งเดียวโดยมีปราชญ์ชาวบ้านผู้ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผู้เปี่ยมทักษะเชิงช่างในการสร้างกลองบานออย่างนายสุติน ดอละ และสมาชิกในชุมชนยังคงเห็นถึงความสำคัญ ในการสืบสานวิธีการทำกลองบานออยู่ใน อำเภอสุไหงปาดี มาจนถึงทุกวันนี้ซึ่ง นายสุติน ดอละ ได้เรียนรู้การทำกลองบานอจากบรรพบุรุษและลงมือทำกลองบานอตั้งแต่อายุ 15 ปี คลุกคลีกับการทำกลองซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวมุสลิมในแถบสามจังหวัดชายแดนใต้มาอย่างต่อเนื่องและการทำกลองบานอนั้น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องใช้กระบวนการทำด้วยมือในทุก ๆ ขั้นตอน (สุติน ดอละ, 2561)

นอกจากนั้น กลองบานอ เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคใต้ ประเภทที่ใช้ตีชนิดหนึ่งซึ่งปรากฏใช้แพร่หลายในกลุ่มชนชาวไทยมุสลิมในแถบจังหวัดชายแดนใต้เท่านั้นโดยมีลักษณะรูปร่าง (พงศกร จงรักษ์, 2562) ดังนี้ กลองบานอ เป็นกลองขึ้นหนังเดียวมีลักษณะคล้ายกลองรำมะนาแต่มีขนาดใหญ่และยาวเรียวยาวเล็กน้อยไปทางด้านหน้า นิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็งเหนียวทนทานและไม่แตกง่ายมีลักษณะรูปร่างทรงกระบอกกลมหัวท้ายไม่เท่ากันภายในตัวกลองกลวงตลอดด้านหน้าจะโตกว่าด้านหลังเล็กน้อย หน้ากลองและหนังหุ้มหน้ากลองซึ่งเป็นหนังนาและทนทานนิยมใช้หนังควายหรือหนังวัว มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 45 เซนติเมตร ในส่วนด้านข้างของกลองตรึงด้วยเชือกหรือหวายก็ได้ โดยใช้ลิ่มไม้จำนวน 13 อัน ตอกยึดหนังที่หุ้มให้ตึงที่สุด ในส่วนไม้ตีนั้นมีลักษณะกลมยาวประมาณ 20 เซนติเมตร มีขนาดใช้มือกำได้พอดี ซึ่งด้านปลายที่ใช้ตีพันด้วยด้ายหรือยางให้เป็นปมหรือเหมือนไม้ตีฆ้องและอีกด้านใช้เชือกผูกติดไว้ทำเป็นบ่วงใช้คล้องมือเป็นการป้องกันมิให้หลุดในขณะที่ตี นำมาใส่ไว้ภายในตัวกลองด้านท้ายซึ่งเมื่อเวลาตีบรรเลงจะได้เกิดเสียงดังก้องกังวาน (ลำไย ไชยสาส์, 2542)

ดังนั้นจากความสำคัญข้างต้นผู้วิจัยจึงมองเห็นถึงความสำคัญขอกลองบานอ เพราะกลองบานอเป็นการแสดงที่หาดูได้ยากและงดงามทั้งยังได้สัมผัสถึงหัวใจของผู้คนในท้องถิ่นที่หล่อหลอมความรักความสามัคคีให้เป็นเนื้อเดียวกันได้อย่างสมบูรณ์ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ” และองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส เพื่อประโยชน์และการอนุรักษ์และสืบทอดแก่ผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส

2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่โดยเจาะจงเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหา คือ

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส

2. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ” กรณีศึกษาชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มกลองบานอชุมชนบ้านสือแด หมู่ที่ 4 ตำบลสากอ อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส จำนวน 18 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) รวมทั้งหมด 18 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ประกอบด้วย

1. กลุ่มผู้ทำกลองบานอ จำนวน 6 คน ได้แก่ นายอายุ แลแลว, นายสาและ อาแว, นายดูเลาะ กาวะอิง, นายชำซูดิง ดอโรแม, นายรีซัน บินดอเซาะ และนายซุกราร์โน แวดาโอะ

2. กลุ่มสมาชิกกลุ่มตีกลองบานอ จำนวน 11 คน ได้แก่ นายกอเต็ง สามานง, นายอาหามะ มามู, นายฮาฟิส แวดาโอะ, นายอานูวา แมทาลง, นายอับลุบักกรี อาแวมีะ, นายอาหามะยาก็ ดอเลาะ, นายอุสมาน มาหามะ, นายนูซี อาลี, นายรีดูว์ณ บินดอเซาะ, นายฮัสบูเลาะ อาแว และนายมันโซร์ สะแปอิง

3. ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน ได้แก่ นายอาบีเต็ง สายอตุลง (ผู้ใหญ่บ้าน)

ขอบเขตด้านเวลาที่ทำการวิจัย

ระยะเวลา ระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง ธันวาคม 2562 รวมระยะเวลา 6 เดือน

ผลการวิจัย

ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ “กลองبانอ”

1. ความเป็นมาของกลองبانอ

กลองبانอมีมานานเกือบสิบกว่าปีมาแล้วตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยนำการเล่นกลองบานอมาจากประเทศมาเลเซียเพื่อมาเล่นในฤดูเกี่ยวข้าวจะตีกลองบานอหลังจากการเกี่ยวข้าวเสร็จเพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการเกี่ยวข้าวของชาวบ้านและสามารถใช้กลองบานอในการบอกข่าวให้กับคนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารอีกด้วย เช่น ใช้ตีบอกข่าวว่ามีคนในชุมชนเสียชีวิต และใช้ตีเพื่อเป็นการบอกข่าวว่ามีกิจกรรมในชุมชน เป็นต้น

2. ความรู้และการนำไปใช้ประโยชน์

กลองบานอนอกจากจะใช้บรรเลงเพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานแล้ว จะนิยมนำไปใช้บอกข่าวสารให้กับคนในชุมชนและชุมชนละแวกใกล้เคียงกลองบานอยังสามารถนำไปใช้เป็นการแสดงพิธีเปิดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะและยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยที่กลองบานอจะมีเสียงเป็นเอกลักษณ์ในตัวอยู่แล้วและจะนิยมตีหรือประโคมในสถานที่ที่เป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากเสียงกลองที่ดังก้องและสะท้อนไปกลั่นเอง

ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ “กลองบานอ”

1. การเตรียมวัสดุอุปกรณ์

วัสดุและอุปกรณ์ในการทำกลองบานอจะนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งหรือไม้หลุมพองในการทำตัวกลองและนิยมนำหนังควายที่ผ่านการตากแดดทำเป็นหน้ากลอง จะมีหวายและเชือกไนลอนในการยึดกลองและอุปกรณ์อื่น ๆ อีก ได้แก่ เลื่อย ขวาน ฝักร้า ที่เหลาหวาย สีสันน้ำมันรวมถึงฟูกกันสำหรับตกแต่งลวดลายของกลองบานอ

2. วิธีการและขั้นตอนการทำกลองบานอ

การทำกลองบานอเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ต้องใช้กระบวนการทำมือทุกขั้นตอน นิยมทำจากไม้หลุมพอง ต้นไม้ที่อยู่บนภูเขาแถบจังหวัดนราธิวาส หน้ากลองซึ่งด้วยหนังควายฟอก กำจัดเอาขนออกหมดแล้ว ซึ่งรัดให้ตึงด้วยหวาย หน้ากลองมีขนาดหน้ากว้าง 30 นิ้ว มีรูปทรงรียาวไปทางด้านหลัง มีลิ้มไม้ลักษณะเป็นซี่ ๆ ประมาณ 12 - 17 ซี่ เสียบด้านหลังของตัวกลอง ซึ่งเป็นเสมือนไม้ที่ใช้ปรับแต่งโทนเสียงของกลองด้วย มีการตกแต่งสีสนิมของกลองให้มีความสวยงามตามแบบฉบับศิลปะมลายูท้องถิ่นเสียงกลองบานอจะดังกังวานไปได้ไกล ในปัจจุบันการตีกลองบานอ 1 ใบ จะใช้ผู้ตีสองคน และจะมีกลองที่ตีพร้อม ๆ กันทั้งหมด 7 ใบ เสียงกลอง 7 ใบ ให้โทนเสียงเสมอกัน เมื่อตีพร้อมกันให้ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ความยาก และหัวใจของการทำกลองบานอจึงอยู่ที่การทำให้กลองทั้ง 7 ใบ มีโทนเสียงเสมอกันนั่นเองจึงถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลองบานอ

3. การออกแบบตกแต่งลวดลาย

การตกแต่งลวดลายของกลองบานอจะนิยมวาดดอกต้นข้าวที่เป็นสัญลักษณ์ของกลองบานอและเมื่อประกอบขึ้นส่วนของกลองบานอเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตกแต่งลวดลาย และการลงสี โดยลวดลายที่วาดลงบนหน้ากลองเราสามารถวาดได้ตามที่ชอบ ซึ่งกลองทั้ง 7 ใบจะต้องเป็นลวดลายเดียวกัน และการลงสีจะต้องเป็นสีเดียวกันทั้ง 7 ใบ

4. การนำไปแสดงและเผยแพร่

การนำไปแสดงและเผยแพร่กลองบานออาจจะมีการนำกลองไปออกงานหรือกิจกรรมต่างๆที่มีวัฒนธรรมและประเพณีมีส่วนร่วมโดยมีปราชญ์ชาวบ้านคอยให้ความรู้หรือเป็นผู้คอยบรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมารวมทั้งกระบวนการและขั้นตอนการทำกลองบานออีกทั้งยังมีการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้มีโอกาสแสดงศักยภาพทางด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านฝีมือหรือด้านความคิดของคนในชุมชนให้เป็นที่ยอมรับ

5. การจัดจำหน่าย

คนรุ่นใหม่ที่ตั้งใจสานต่อการแสดงศิลปะแห่งกลองบานอ เกิดแรงบันดาลใจในการคิดค้นประดิษฐ์กลองบานอจิ๋ว ย่อขนาดของกลองบานอให้เป็นของที่ระลึกประจำท้องถิ่น โดยต้องการสืบทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้รู้จัก และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย โดยทางกลุ่มผู้นำท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ได้ร่วมกับพัฒนาการอำเภอสุโขทัย ให้การสนับสนุนทุนในการจัดหาวัตถุดิบ และความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มและยังทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อปที่ระลึกประจำท้องถิ่นและได้รับการขึ้นทะเบียนสินค้าโอท็อป

อภิปรายผล

1. ความเป็นมาของกลองบานอ พบว่า กลองบานอมีมานานเกือบสิบกว่าปีมาแล้วตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยนำการเล่นกลองบานอมาจากประเทศมาเลเซียเพื่อมาเล่นในฤดูเกี่ยวข้าว จะตีกลองบานอหลังจากการเกี่ยวข้าวเสร็จเพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการเกี่ยวข้าวของชาวบ้านและสามารถใช้กลองบานอในการบอกข่าวให้กับคนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารอีกด้วย เช่น ใช้ตีบอกข่าวว่ามีคนในชุมชนเสียชีวิต และใช้ตีเพื่อเป็นการบอกข่าวว่ามีกิจกรรมในชุมชนเป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชูริยะห์ เจ๊ะฮา กล่าวว่า กลองบานอ ได้รับความนิยมมากในพื้นที่บริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติงานทางวัฒนธรรมแบบครบวงจร คือ เริ่มตั้งแต่การศึกษาค้นคว้าประยุกต์พัฒนาและสืบทอด แม้กระทั่งสามารถเป็นปัจจัยในการพัฒนาทางการท่องเที่ยว และพัฒนาด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้ที่สำคัญก็คือกลองบานอเป็นสื่อให้เห็นว่าในโลกของดนตรีนั้น สามารถผสมผสานกันได้ทั้งในเรื่องของเครื่องดนตรี ทำนอง บทเพลง และการร่ายรำ ซึ่งเป็นตัวอย่างของความกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่สนิทและแนบเนียน

เป็นอย่างยิ่งจนถึงปัจจุบัน กลองبانอ เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่นิยมกันมากในแถบอำเภอสุโขทัย โกลก อำเภอวัง และอำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา กลองبانอเป็นกลองขนาดใหญ่ที่พัฒนามาจากกลองเตาตุ ซึ่งเป็นของ ชาวนครเมกาในสมัยโบราณ “กลองبانอ” เป็นคำที่มาจากภาษามาลายีคือ “รือบานอ” ได้รับอิทธิพลมาจากรัฐกลันตันที่มีการทำกลองบานอขึ้น เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการส่งสัญญาณเพื่อนัดหมายหรือมาพบกันที่หนึ่งใดและปัจจุบันได้มีการวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนเล่นเป็นรูปแบบและมีกติกาใช้ในการละเล่นประชันเสียงเพื่อการแข่งขันกันอย่างต่อเนื่อง (สุริยะ เจ๊ะฮา, 2561)

2. ความรู้และการนำไปใช้ประโยชน์ พบว่า กลองบานอนอกจากจะใช้บรรเลงเพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานแล้ว จะนิยมใช้บรรเลงเพื่อบอกข่าวสารให้กับคนในชุมชนและชุมชนละแวกใกล้เคียงกลองบานอยังสามารถนำไปใช้เป็นการแสดงพิธีเปิดกิจกรรมต่างๆทั้งยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะและยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยที่กลองบานอจะมีเสียงเป็นเอกลักษณ์ในตัวอยู่แล้วและจะนิยมตีหรือประโคมในสถานที่ที่เป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากเสียงกลองที่ตั้งก้องและสะท้อนไปไกลนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จิราพร ชลธิชาชลาลักษณ์ และคณะ งานวิจัยเรื่อง ผลของดนตรีบำบัดต่อความวิตกกังวล การตอบสนองทางสรีระและตัวแปรในการหย่าเครื่องช่วยหายใจในผู้ป่วยระหว่างหย่าจากเครื่องช่วยหายใจ วัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาผลของดนตรีบำบัดต่อความวิตกกังวล การตอบสนองทางสรีระวิทยา และตัวแปรในการหย่าเครื่องช่วยหายใจ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ป่วยที่อยู่ในช่วงหย่าจากเครื่องช่วยหายใจในหอผู้ป่วยวิกฤตของโรงพยาบาลรามธิบดี 3 แห่ง โดยทดลองเพื่อเปรียบเทียบความวิตกกังวล การตอบสนองทางสรีระวิทยาและตัวแปรการหย่าเครื่องช่วยหายใจ ที่เปลี่ยนแปลงของผู้ป่วยระหว่างระยะทดลองซึ่งผู้ป่วยจะได้รับฟังดนตรีนาน 30 นาที และระยะประเมินผลโดยวัดความวิตกกังวลการตอบสนองทางสรีระวิทยา ได้แก่ อัตราการเต้นของหัวใจ อัตราการหายใจ และความดันโลหิต ผลการศึกษาพบว่าขณะที่ได้รับฟังดนตรีบำบัดความวิตกกังวล อัตราการหายใจ และความดันเฉลี่ยของหลอดเลือดแดงของกลุ่มตัวอย่างลดลงกว่าขณะที่ไม่ได้รับดนตรีบำบัดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจากผลการวิจัยสรุปว่าดนตรีบำบัดสามารถช่วยลดความวิตกกังวลและการตอบสนองทางสรีระบางตัวแปรในผู้ป่วยขณะหย่าเครื่องช่วยหายใจได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าดนตรีบำบัดส่งเสริมให้เกิดการผ่อนคลายในผู้ป่วยซึ่งอาจจะช่วยส่งพลังงานให้กับผู้ป่วยและการส่งเสริมการฟื้นฟูสุขภาพได้ (จิราพร ชลธิชาชลาลักษณ์ และคณะ, 2551)

3. การออกแบบตกแต่งลวดลาย พบว่า การตกแต่งลวดลายของกลองบานอจะนิยมวาดดอกต้นข้าวที่เป็นสัญลักษณ์ของกลองบานอและเมื่อประกอบชิ้นส่วนของกลองบานอเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตกแต่งลวดลาย และการลงสี โดยลวดลายที่วาดลงบนหน้ากลองเราสามารถวาดได้ตามที่ชอบ ซึ่งกลองทั้ง 7 ใบ จะต้องเป็นลวดลายเดียวกัน และการลงสีจะต้องเป็น

สี่เดียวกันทั้ง 7 ใบ ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย ได้กล่าวว่า กลองبانอ เป็นเครื่องดนตรีประเภทกลองชนิดหนึ่ง ทำไม้เนื้อแข็งประเภทไม้หลุมพอ ซึ่งหน้ากลองด้วยหนังควาย ใช้มือหรือไม้บรรเลงให้เป็นจังหวะ จากการสืบค้นประวัติความเป็นมาของกลองبانอ เชื่อว่ากลองبانอเกิดขึ้นในประเทศมาเลเซียเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว เนื่องจากในสมัยก่อนความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังไม่มี ดังนั้นเมื่อเจ้าเมืองหรือเจ้านายมีการเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสหรือเทศกาลต่าง ๆ ก็จะจัดให้มีการตี บรรเลงบานอขึ้นเพื่อให้เกิดเสียงดัง เมื่อชาวบ้านได้ยินเสียงก็จะมาดูและร่วมเฉลิมฉลองในเทศกาลนั้น ๆ และมีคำบอกเล่าสืบทอดกันมาว่า เมื่อชาวบ้านล้มวัวล้มควายนอกจากนำไปเป็นอาหารแล้วยังได้นำหนังไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ อีก วันหนึ่ง ชาวบ้านนำหนังควายไปผึ่งแดดเพื่อให้แห้ง บังเอิญไปวางบนตอไม้ที่มีรูกลวง หลังจากผึ่งแดดไปได้สักพักก็ไปตรวจดูว่าหนังควายแห้งหรือยัง โดยใช้มือเคาะ ตีลงบนหนังควายนั้นปรากฏว่า มีเสียงดังเกิดขึ้น จึงทำให้ได้คิดว่า ถ้านำหนังควายไปวางชิงบนท่อนไม้ที่คว้านเนื้อในออกแล้วใช้มือหรือไม้ตีก็จะทำให้เกิดเสียงดังกังวานขึ้น และสามารถนำมาใช้บรรเลงเพื่อความสนุกสนานได้ ด้วยเหตุนี้ กลองบานอจึงได้รับการดัดแปลง สืบทอด และพัฒนา มาจนถึงปัจจุบัน (พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2541)

การปลุกฝังจริยธรรม จุดเด่นประการหนึ่งของดนตรีและการละเล่นกลองบานออยู่ที่ การปลุกฝังจริยธรรมโดยเฉพาะผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกของคณะบานอจะต้องผ่านการฝึกฝนอย่างหนักและมีจริยธรรมเป็นคุณสมบัติประจำตัวซึ่ง ได้แก่ ความเชื่อ สมาธิ ความเข้มแข็งอดทน และความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ความเชื่อ ผู้ที่บรรเลงกลองบานอเป็นอาชีพ มีความเชื่อว่ากลองบานอทุกใบมีเจ้าประจำอยู่ เมื่อว่างภารกิจประจำวันทุก ๆ คืน จะต้องบรรเลงกลองบานอ ถ้าวินโหนดหยุดเล่นจะรู้สึกอ่อนเพลีย เหนื่อยหน่าย โดยเฉพาะโต๊ะยอวอถ้าหยุดเล่นก็จะเจ็บป่วยทันที ดังนั้น สมาชิกกลองบานอทุกคนจะต้องพร้อมเพรียงกันฝึกฝีมืออยู่เสมอ นอกจากนั้น การตัดไม้ของชาวบ้านก็เป็นการตัดเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในหมู่คณะ เมื่อถึงเวลาที่จะนำกลองบานอออกใช้ ก็จะมีพิธีบูชาเจ้าประจำไม้ เป็นระลึกถึงบุญคุณของไม้ ดังนั้น จิตสำนึกในการรักษำปาของชาวบ้านจึงมีอยู่อย่างเปี่ยมล้น

พิธีกรรม ในการบรรเลงกลองบานอ จะมีเพลงที่ดัดแปลงมาจากการละเล่น ตีอริ ซึ่งเป็นพิธีกรรมรักษาโชอย่างหนึ่งของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในอดีต

ความเข้มแข็งอดทน สมาชิกของกลองบานอทุกคนจะต้องมีน้ำอดน้ำทน มีความแข็งแกร่ง เพราะต้องฝึกฝนอย่างหนักจนกระทั่งมือแตก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชำนาญ สามารถจดจำจังหวะและทำนองเพลงที่ใช้ในการบรรเลงได้ สามารถที่จะบรรเลงประสมวงได้ และสามารถที่จะฝึกฝนหรือพัฒนาฝีมือของตนให้เท่าเทียมหรือดีกว่าผู้อื่นได้

สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น สมาชิกแต่ละคนหากมีเฉพาะความเข้มแข็งอดทนแต่เพียงประการเดียวแล้ว ก็ไม่อาจที่จะประสบความสำเร็จได้ การมีใจเป็นสมาธิ จึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกหนึ่งประการหนึ่งที่หัวหน้าคณะมุ่งปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวของผู้สมาชิกรวมทุกคน การแสดงกลองบานอ เป็นการละเล่นที่นิยมกันมากแถบหมู่บ้านชนบท เพื่อประโคมเสียงให้ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงได้ยิน ได้รับรู้ถึงกิจกรรมในหมู่บ้านนั้น ๆ เป็นการตีกลองร้องป่าวให้ทุกคนรับรู้และมาร่วมงาน นิยมเล่นในงานพิธีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น พิธีเข้าสู่น้ำ พิธีแต่งงาน เป็นต้น โดยปกติบานอไม่ใช้เล่นเพื่อการแข่งขัน แต่ใช้ประโคมงานให้คึกคักตามที่เจ้าภาพต้องการ คณะกลองบานอจะไม่มีการเล่นแข่งกัน แต่เจ้าภาพจะต้องเลี้ยงดูคณะ แต่ถ้าเป็นการละเล่น เพื่อแข่งขัน จะมีกรรมการตัดสิน มีกติกาโดยตัดสินจากความดัง เสียงดังกระหึ่มกลองกลิ้ง การประสานเสียง และจังหวะ ของเสียงกลอง ความสามารถในการประดิษฐ์ลีลาจังหวะเพลงกลองบานอ พบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และรัฐกลันตัน รัฐตรังกานูของมาเลเซียมีลักษณะคล้ายรำมะนา ด้านหน้าหุ้มด้วยหนังควาย ด้านหลังมีขอบซึ่งทำด้วยหวายลำโต ๆ เพื่อใช้ตรึงกับเชือกหรือหวายซึ่งใช้ตรึงหุ้มหนัง มีลิ้มใหญ่ และยาว จำนวน 13 อัน ตอกเพื่อทำให้หนังที่หุ้มมีความตึง และมีลิ้มเล็ก ๆ ตอกตรึงลิ้มใหญ่ไว้อีกด้วย ตัวลิ้มขนาดใหญ่ยังใช้เป็นขาตั้งได้ด้วย การตีจะใช้ไม้ ซึ่งพื้นด้านปลายด้วยเชือกหรือยางให้เป็นปมเหมือน ไม้ตีฆ้อง ส่วนด้ามจับ ทำเป็นบ่วงเพื่อใช้คล้องมือป้องกันไม่ให้หลุดจากมือในขณะที่ตีกลอง

4. การนำไปแสดงและเผยแพร่ พบว่า การนำไปแสดงและเผยแพร่กลองบานออาจจะมี การนำกลองไปออกงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมและประเพณีมีส่วนร่วมโดยมีปราชญ์ชาวบ้านคอยให้ความรู้หรือเป็นผู้คอยบรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาทั้งกระบวนการและขั้นตอนการทำกลองบานออีกทั้งยังมีการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพทางด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านฝีมือหรือด้านความคิดของคนในชุมชนให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสืบสาน สืบทอดประสบการณ์จากรุ่นถึงรุ่นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ถ้าถูกละเลย ขาดการยอมรับ และถูกทำลายลงก็จะสูญหายไป ไร้ซึ่งภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้คนในท้องถิ่นไม่มีศักดิ์ศรีขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งนักการศึกษา หน่วยงาน ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้ 1) ความรู้ และระบบความรู้ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้าน มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร 2) การสั่งสม และการกระจายความรู้ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ ความรู้นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมา

บริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชน สังคมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสังคมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร 3) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย 4) การสร้างสรรค์ และปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้าน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2558)

5. การจัดจำหน่าย พบว่า คนรุ่นใหม่ที่ตั้งใจสานต่อการแสดงศิลปะแห่งกลองบานอ เกิดแรงบันดาลใจในการคิดค้นประดิษฐ์กลองบานอจิ๋ว ย่อขนาดของกลองบานอให้เป็นของที่ระลึกประจำท้องถิ่น โดยต้องการสืบทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้รู้จัก และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย โดยทางกลุ่มผู้นำท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ได้ร่วมกับพัฒนาการอำเภอสุโขทัยให้เกิดการสนับสนุนทุนในการจัดหาวัตถุดิบ และความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มและยังทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อปที่ระลึกประจำท้องถิ่นและได้รับการขึ้นทะเบียนสินค้าโอท็อป ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ กัญญพัทธิ์ กล่อมจงเจริญ การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหัตถกรรม OTOP 5 ดาว กรณีสินค้าเรือใบจำลอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเรือใบจำลองเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบทอดกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเรือใบจำลองประกอบไปด้วย 7 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ 2.1) การบ่งชี้ความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่มจากนั้นจึงนำไปสู่ 2.2) การสร้างและแสวงหาความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม 2.3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ กลุ่มผู้ผลิตเรือใบจำลองยังไม่มีจัดการความรู้ให้เป็นระบบที่ชัดเจนเนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่ได้มาจากภูมิปัญญาของชุมชนที่ได้มาจากการประสบการณ์ 2.4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ยังขาดความชัดเจนเนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบไม่ชัดแจ้งมักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคลมากกว่า ส่งผลต่อ 2.5) การเข้าถึงความรู้รูปแบบในด้านการจัดเก็บความรู้ของกลุ่มส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของการจดจำผ่านตัวบุคคลรองลงมาคือการจัดเก็บโดยการบันทึกภาพกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตและการเก็บเป็นตัวอย่างชิ้นงาน 2.6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และ 2.7) การเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็น

ทางการโดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง (กัญญพัสดิ์ กล่อมธงเจริญ, 2560)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

กลองبانอเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ดีให้จังหวะและนิยมตีแข่งขันในหมู่ชาวไทยมุสลิมของจังหวัด ชายแดนภาคใต้และชาวมาเลเซียของรัฐบาลันตันและตรังกานูบานอมีลักษณะคล้ายรำมะนา แต่ส่วนที่เป็นลำตัวมีขนาดยาวและเรียวไปทางด้านหลังมากกว่ารำมะนาด้านหน้าซึ่งหุ้มด้วยหนังควาย ด้านหลังมีขอบซึ่งทำด้วยหวายลำโต ๆ เพื่อใช้ตรึงกับเชือกหรือหวายซึ่งใช้ตรึงหุ้มหนังและมีลิ้มใหญ่และยาว จำนวน 13 อันตอก เพื่อให้หนังที่หุ้มตึง และมีลิ้มเล็ก ๆ ตอกตรึงลิ้มใหญ่ไว้ด้วย และลิ้ม ขนาดใหญ่ยังใช้เป็นขาตั้งได้ด้วย ใช้ไม้ ซึ่งพันด้านปลายด้วยเชือกหรือยางให้เป็นปมเหมือนไม้ตีฆ้องส่วนด้านที่ใช่มือจับ ทำเป็นบ่วงเพื่อใช้คล้องมือกันไม่ให้หลุดจากมือในขณะที่ใช้ดี และส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษากฎมีปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของภูมิปัญญาส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมโดยมีวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วม สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในชุมชนนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กัญญพัสดิ์ กล่อมธงเจริญ. (2560). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรม OTOP 5 ดาว กรณีสินค้าเรือใบจำลอง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น, 11(3), 79-92.
- จิราพร ชลธิชาลาลักษณ์ และคณะ. (2551). ผลของดนตรีบำบัดต่อความวิตกกังวล การตอบสนองทางสรีระและตัวแปรในการหย่าเครื่องช่วยหายใจในผู้ป่วยระหว่างหย่าจากเครื่องช่วยหายใจ. ราชบัณฑิตยบาลสาร, 14(3), 328-346.
- ซูริยะ เจ๊ะฮา. (2561). สืบสานศิลปวัฒนธรรมกลองبانอ. เรียกใช้เมื่อ 22 กรกฎาคม 2562 จาก <http://senikbudayaanrebana.blogspot.com>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2558). โมงยามไม้ผืนแปร. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พงศกร จงรักษ์. (2562). ดนตรีพื้นบ้านภาคใต้. เรียกใช้เมื่อ 16 กันยายน 2562 จาก <http://pirun.ku.ac.th>
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2541). การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ลำไย ไชยสาลี. (2542). การศึกษาเครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคใต้ = A study of southern thai folk musical instruments. ยะลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.

สุติน ดอเลาะ. (2561). สืบสานศิลปวัฒนธรรมมกลองบานอ. เรียกใช้เมื่อ 22 กรกฎาคม 2562 จาก <http://senikbudayaanrebana.blogspot.com>